

DE MUNTSOORTEN VERMELD IN HET MANUAAL VAN PEETER VERHASSELT, PASTOOR VAN MAZENZELE VAN 1538 TOT 1557

François Van der Jeught

Vooraf

In 1991 herontdekte Flor De Smedt, voorzitter van de Heemkundige Kring Ascania van Asse, het handschrift van Peeter Verhasselt, pastoor van Mazenzele in de periode 1538-1557. Dit manuaal, 360 folio's dik, was sterk gehavend. Gedurende vier jaar werkte de auteur aan de transcriptie van de nota's waaruit bleek dat het manuaal in de eerste plaats een boekhouding was, maar ook een heel interessant dagboek.

Peeter Verhasselt maakte talrijke aantekeningen over familie zaken (dopen, huwelijksovereenkomsten, overlijdens, nalatenschappen...), huishoudelijke aangelegenheden, zakelijke overeenkomsten (huren, kopen en verkopen van gronden, gewassen en materialen, de tienden...), het landbouwleven, zijn leerlingen, de schuttersgilde, de krijgsverrichtingen van Keizer Karel. Hij noteerde ook rijmpjes en gedichten, een toneelstuk, een preek, een lied over Keizer Karel, allerlei recepten en remedies, vermeldingen over weer en wind.

De publicatie van het manuaal 1 bevat in een eerste luik de verwerking en het onderzoek van het handschrift in zeer toegankelijke hoofdstukken waarin gegevens per thema zijn gegroepeerd, voorzien van toelichtingen en aangevuld met achtergrondinformatie. Het geheel biedt een boeiend en gevarieerd beeld van het landelijke leven in de 16de eeuw, geschetst rond de persoon van Peeter Verhasselt als pastoor, hoofdman van de gilde, landbouwer, rechter, onderwijzer en als belastingambtenaar.

Het tweede deel van het boek over het manuaal van Peeter Verhasselt bevat de transcriptie van het handschrift waardoor dit opmerkelijk document beschikbaar is voor onderzoekers.

Op vrijdag 15 december 2000 tijdens de prijsuitreiking van de 5de prijs Cera Holding voor de geschiedenis van het Vlaamse platteland was deze publicatie één van de vier genomineerden onder de 17 inzendingen. Ze werd tevens gesubsidieerd door het provinciebestuur van Vlaams-Brabant. Het handschrift van Peeter Verhasselt werd geschonken aan de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en bevindt zich nu in de afdeling precieuzen werken.

De muntsoorten

Flor De Smedt somde in het hoofdstuk over *munten, maten en gewichten* 2/ alle muntsoorten op die Peeter Verhasselt, soms onder verschillende benamingen, in zijn manuaal noteerde. Het waren er meer dan veertig!

Het is een rijke illustratie geworden van de grote variëteit aan munten die in die periode gangbaar was, waarbij de goud- en zilverwaarde telde, niet de herkomst van de stukken. Regelmatig noteerde de pastoor de geldwaarde in Rijns gulden: de standaardmunt. Enkele voorbeelden in hun context verduidelijken dit.

Peeter Verhasselt schreef dat hij op 16 september 1538 voor het bedrag van zestien **Rijns gulden** per jaar het pastoorsambt van Mazenzele overnam – in feite overkocht – van pastoor *Jannen vander Juecht*. De tekst in het handschrift (HS) op f° 3, gaat als volgt:

.... Cont ende kinnelijck zij alle / den genen die deze letteren / sullen sien oft hooren leezen / als dat ick Peeter vander Hasselt / filius Jans heb ghenomen / teghen her Jannen vander Juecht / de cuere van Mazele in pensione int jaer 38 den / XVI dach septembris om 16 Rinsche / gulden tsaers....

Hij noteerde frequent verschillende munten in Rijns gulden (afgekort tot *Rg*; stuiver als *st.*), zoals op f° 180:

... Gegeven Jannen Verhasselt IIII Rg min IIII st./ ende met Willem tsamen VI Rg II st. / noch I angelot -----III Rg III st / (een Engelse munt met de beeldenaar van de aartsengel Michaël)

I gouden crone-----II Rg min I st / (een kroon)

vijf Geldersche rijders V Rg XV st / (gouden munt van Gelderland geslagen in de periode 1509-1538 onder hertog Karel van Egmont)

I Philippus XXVII st maect tsamen :/ XVIII Rg /....

Die **Philippus** betrof zeer waarschijnlijk de gouden Philippusgulden van de Bourgondische Nederlanden ter waarde van 25 stuiver, met de afbeelding van Sint-Philippus en geslagen tussen 1496 en 1520. Peeter Verhasselt noteerde hem bijvoorbeeld in verband met zijn levering op 12 mei 1545 van driehonderd *gheluy*s (bundels stro voor dakbedekking) aan Peeter, de brouwer van Affligem, die het verschuldigde bedrag blijkbaar niet betaalde. De tekst op f° 152 luidt:

Item Peeter de brouwer van Hafflighem / heeft teghen mij ghekocht / IIII hondert gheluy anno XLV den XIIde dach / meys om twee Philippus guldens /-niet betaelt. /

Een ander markant voorbeeld hoe Peeter Verhasselt een aantal (gouden) munten noteerde in de standaardmunt is terug te vinden op f° 208:

.... Anno XVc ende XLVIII den Vde dach junii / heb ick prochiaen Pauwels mijnen bruer / gheleent VI Rg te weeten eenen nieuwen ducaet / van Portugael voer II Rg II st. / (een dukaat geslagen in Portugal)

eenen Carolus gulden voer XXI st /

eenen Hoorens gulden XII st / (een goudgulden gemunt door Jan van Hoorne, bisschop van Luik, 1484-1505)

eenen halven Vlemschen ryael XXXI st / (een halve Vlaamse gouden reaal)

Voor enkele stuivers deed de pastoor een *uuytvaert* (begrafenisdienst) van een kind zoals hij noteerde op f° 74: *Item van Peeters vander Juecht knechtken / uuytvaert II st ontv(angen)*, en op f° 164: *Ontfaen van Peeters vander Juecht / kint uuytvaert III st. /*

Verschillende malen noteerde de pastoor de Joachimsthaler onder de benaming *Jockendaelder*, bijvoorbeeld toen hij de weduwe Boterberge, m.n. *Lijsbet Goosens*, hem in 1545 vergoedde voor zijn levering, het jaar voordien, van 6 veertelen rogge. Hij noteerde op f° 168: *Ontfaen vander weewen van Boterberge* (bovengeschreven) *“oft Lijsbet Goosens” / anno XLV voer VI vertelen rox vanden jare / XLVIII eenen Jockendaelder.*

Andere munten die de pastoor vaak registreerde waren de **botdrager**, die hij een *bodderreger* noemde, een **pleck**, de **braspenning**, de blank afgekort: *bl.*) en de mijten (afgekort: *m.*), zoals op f° 38: *Gherekent tegen Willem de Boetselier / van allen tallen van IIII jare hoppen / ende jaergetijden ende loopt VIII st. / st. eenen bodderreger ende daer op gehat / III st. ergo rest noch VI st min I pleck I.*

Op f° 45 noteerde hij uitvoerig: *Item het cooren gont doen de keyser / hier was anno XLVIII te kersmesse XX st tsister / ende deeven IX ende X st tsister overmidts den / grooten staet ende orloge die wij hebben / ende een pont booteren II bl IX m. ende II bl XVIII m./ deyren op somigen tijt XII st thondert ende / somwijlen XVIII st thondert, appelen I bl oft / stuiver, II bl het vijventwintich, een pont / vlees I st oft I bl., ende I bl. IX m oock I braspenning / maer selden. /*

De pastoor was begaan met al wat in zijn gemeenschap omging: hij noteerde minutieus hoe koopwaar als koren, tarwe, boter, eieren, appels en vlees duurder werden ten gevolge van de oorlog. Toen keizer Karel hier te lande was in 1543, preciseerde Peeter Verhasselt, bedroeg de kostprijs voor een suster $\frac{3}{4}$ koren twintig stuivers en voor haver negen of tien stuivers voor een suster. Een pond boter kostte twee blank negen mijten tot zelfs twee blank achttien mijten. De eieren kostten dan twaalf stuivers en soms achttien stuivers voor honderd stuks. Voor vijfentwintig appels betaalde men een blank of een stuiver of ook twee blank. Een pond vlees kostte een stuiver of een blank en een blank negen mijten en slechts zelden een braspenning.

Tot zover die enkele voorbeelden.

Peeter Verhasselt was als pastoor ook belastingsambtenaar $\frac{4}{5}$ en werd bijvoorbeeld in 1545 vergoed door *Peeter Vander Juecht*, de meier van Mazenzele, om het bedenboek te schrijven (HS, f° 148). Hij ging dus in die functie vrij frequent met geld om en zelfs met grote bedragen.

Blijkbaar als geheugensteun voor al de omrekeningen noteerde hij in zijn manuaal op f° 69: *Item dese taxen vanden beden comen van boven, de ponden doen eenen gulden ende scellingen eenen stuver, voor XX scellingen eenen gulden, ende penningen van boven zijn VI mijten, voor XXIII deniers: II stuivers. Ende onse beden schrijven wij met scellingen Brabants, V scellingen voer een gulden ende de penningen schrijven wij XII voer een scellinck, ende XX scellingen een pont.*

Deze tekst betekent zo veel als dat de bede of belasting van de overheid kwam, hiervoor de ponden Arthois voor een gulden staan en de schelling Arthois voor een stui-

ver. Voor twintig schellingen Arthois heeft men één gulden; de deniers of penningen Arthois zijn elk zes mijten waard en voor vierentwintig deniers Arthois heeft men twee stuivers. Onze belastingen, gaat Peeter Verhasselt verder, schrijven we met schellingen Brabants; er zijn vijf schellingen Brabants in één gulden en twaalf penningen Brabants zijn een schelling Brabants waard. Zo maken twintig schellingen Brabants een pond Brabants.

Het gewicht van de munten was van belang als betaalmiddel, vandaar dat ze gewogen werden. Ongetwijfeld moet Peeter Verhasselt in bezit geweest zijn van een *goutgewicht met schrijflaije*, zoals deze afgebeeld werden op enkele bekende schilderijen, o.a. van Jan Sanders van Hemessen: *De goudweegster* en van Marinus Van Reymerswaele: *De geldwisselaar en zijn vrouw*. Het *goutgewicht* was eigenlijk een muntgewichtdoos met een aantal muntgewichtjes en een balansje. Ze werden vervaardigd door muntgewichtmakers of *goutgewichtmakers*. De muntgewichtjes zelf waren meestal vierkante messing blokjes met het precieze gewicht van de munt waarvan de beelddenaar in het gewichtje was geslagen. De *schrijflaije* was een schrijflei waarop geteekend en gerekend werd.

*Marinus Van Reymerswaele: De geldwisselaar en zijn vrouw (1539);
olieverf op hout, 83 cm x 97 cm, Museo del Prado, Madrid
Vooraan op de tafel ligt een muntgewichtdoos.*

Dat een pastoor dergelijk goudgewicht bezat was helemaal niet uitzonderlijk: in de inventaris van de nalatenschap van pastoor Anthonius Van der Jeught (° Mazenzele ca. 1510, † Mechelen 1548) was dergelijk *goutgewicht met schrijflaije* opgenomen (ze behoorden steeds samen) en werden ze openbaar verkocht voor 1 schelling $\frac{5}{2}$. Ook Adriaan de Nayer die in 1623 overleed, pastoor van Mollem was en een opvol-

ger van Peeter Verhasselt, bezat in zijn kerk *een oudt gout ghewicht*, zoals in de inventaris van diens nalatenschap werd vermeld 6.

In de administraties en boekhoudingen dienden de bedragen omgezet in een rekenmuntstelsel, zoals Karel V had geordonneerd, op basis van Carolusgulden, stuivers en deniers 7.

Zoals vermeld was het manuaal van Peeter Verhasselt in wezen een boekhouding. Hij diende dus bij de inning van de belastingen (de bedden) rekening te houden met het nieuwe rekenmuntstelsel. En dat deed hij ook plichtsgetrouw. Hij noteerde trouwens, mogelijk als geheugensteun, o.a. dat de ponden Arthois stonden voor een gulden, de schelling Arthois voor een stuiver, men 20 schellingen Arthois had voor één gulden en dat de deniers of penningen Arthois elk 6 mijten waard waren.

De Sint-Stevens

Op f° 348 van zijn manuaal noteerde pastoor Peeter Verhasselt bij de opsomming van vier munten en hun waarde (na weging) een *Sint-Stevens* 8.

Hij schreef: *de angeloten nu LVI voer XI /
de dobbel ryael III Rg VIII st /
de S. Stevensmin dan III Rg /
de ingelsche III Rg. /*

In tegenstelling tot al de andere munten, vermeldde Peeter Verhasselt dit geldstuk slechts éénmaal in zijn bijna 20-jarige ambtsperiode te Mazenzele. Aanvankelijk kon het aan de hand van recente publicaties over numismatiek niet geïdentificeerd worden.

Blijkbaar kwam deze muntsoort in onze regio's vrij uitzonderlijk voor. Een werkelijk gespecialiseerde publicatie uit 1853 van P.O. Van der Chijs bood een antwoord 9.

De *Sint-Stevens* was de benaming van verscheidene gouden en zilveren munten met de afbeelding van de Heilige Steven of Sint-Stephanus, de beschermheilige van Nijmegen. Zo is er een schelling (zilver), verschillende daalders (zilver) *Sint-Stevens-daalders* genoemd, een halve gulden (goud) *Nijmeegschen knapkoek* genoemd, een gulden (goud), een dukaat (goud) en een dubbele dukaat (goud), allen met de afbeelding van Sint-Stephanus. Daar pastoor Verhasselt vermeldt dat zijn Sint-Stevens ongeveer 4 gulden waard was kan het moeilijk gaan om een daalder of een gulden, maar meer dan waarschijnlijk over de dubbele dukaat, die volgens Van der Chijs circuleerde voor een waarde van 4 tot 6 gulden. Deze dukaat werd geslagen rond 1560.

Deze dubbele dukaat heeft op de voorzijde de afbeelding van de heilige met het omschrift S' STEPHANVS PROTHOMAR' (Sint-Stephanus martelaar). In de rechterhand houdt hij een palmtak, als teken van verheerlijking door het martelaarschap. In de linkerhand houdt hij de bijbel met daarop stenen, die aangeven dat hij gestenigd werd. Op de keerzijde, in een paretrand, onderaan het Nijmeegse wapenschild: de Duits keizerlijke dubbele arend met in het midden een schildje met de Geldersche leeuw. Erboven guirlandes en een helm met de keizerlijke kroon en het omschrift INSIGNIA VRBIS IMPE NOVIMAG (Wapen van de keizerlijke stad Nijmegen) 10.

Sint-Stevens, dubbele dukaat van Nijmegen 11

Volledigheidshalve vermelden we ook nog dat Willem van Batenburg (Gelderland, † 1573) ook dubbele dukaten en halve guldens met de afbeelding van Sint-Stephanus liet slaan. Deze gelijken zeer sterk op deze van Nijmegen, evenwel met een ander omschrift op de keerzijde.

Deze *Sint-Stevens*, zoals Peeter Verhasselt hem noemde en die hij in 1556 bezat (hij noteerde bij de *angelot nu LVI*), had een waarde van iets minder dan vier Rijns-gulden. Net als de andere drie gouden munten was hij zeker van vrij grote waarde. Vandaag de dag is het zeer moeilijk in te schatten hoe groot die wel was, aangezien we niet beschikken over goederen of diensten die te vergelijken zijn met de goe-deren of diensten uit die tijd. Toch een poging: met Truyken, de eerste meid van Peeter Verhasselt en die bij hem ging inwonen, kwam in 1540 de pastoor overeen dat zij een dienstloon zou krijgen van 8 Rijns gulden per jaar. Voor deze *Sint-Stevens* diende zij toen dus zeker vier maanden als huishoudster te werken 12.

Nawoord

De publicatie van het manuaal van Peeter Verhasselt had als opzet de transcriptie van dit handschrift en de studie van de inhoud ervan. Hierdoor werd deze vrijwel unieke bron ontsloten en voor verder onderzoek beschikbaar en toegankelijk.

Het is duidelijk geworden dat dit manuaal een onverwachte interessante en rijke bron is voor numismaten. Zij kunnen hiermee een duidelijk beeld krijgen van de variëteit aan munten die in de eerste helft van de 16de eeuw op het platteland gangbaar waren, de kostprijs vernemen van een aantal goederen en eetwaren en zich ook een idee vormen van de evolutie van de levensduurte in die periode.

Een aantal aspecten uit het manuaal van Peeter Verhasselt werden verduidelijkt en uitgediept zodat het landelijke leven van onze voorouders in de 16de eeuw nog beter kan getekend en begrepen worden. De invalshoek vanuit de numismatiek draagt hier ongetwijfeld toe bij.

Rijngulden (goud) van de stad Keulen (1437)

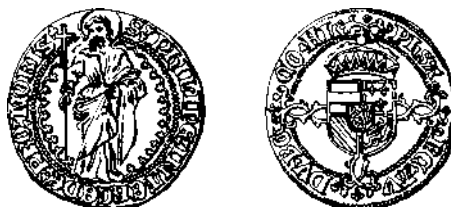
Angelot (goud) van Hendrik VIII van Engeland (1509-1547)

Gouden kroon van Karel V (1506-1555)

Gelderse rijder (goud) van Karel Van Egmont van Gelderland (1509-1538)

Philippusgulden (goud) van Filips De Schone (1482-1506)

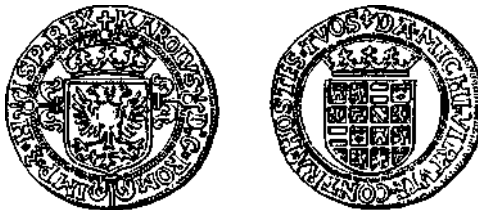
Ducaat (goud) van Emmanuel I van Portugal (1495-1521)

Carolusgulden (zilver) van Karel V (1506-1555)

Hoorengulden (goud) van Jan Van Hoorne van Luik (1484-1505)

Halve Vlaamse reaal (goud) van Karel V (1506-1555)

Joachimsthaler (zilver) van de heren van Schlick (1519)

Botdrager (zilver) van Philips De Stoute (1384-1404)

Pleck (billon) van de drie steden Deventer, Kampen en Zwolle (1550)

Braspeninck (zilver) van Jan zonder Vrees (1404-1419)

NOTEN

- 1/ F. DE SMEDT, *Het manuaal van Peeter Verhasselt – pastoor van Mazenzele 1538-1557. Het landelijk leven in de 16de eeuw*, Asse 2000, 700 p., geïll., met een woord vooraf door em. prof. dr. J. VAN HAVER en bijdragen van em. prof. dr. W.L. BRAEKMAN, dr. E. COCKX-INDESTEGER en Fr. VAN DER JEUGHT.
- 2/ F. DE SMEDT, *Het manuaal van Peeter Verhasselt*, p. 182-189.
- 3/ Een suster is een oude inhoudsmaat van 48,76 liter voor koren en 51,46 liter voor haver.
- 4/ F. DE SMEDT, *Het manuaal van Peeter Verhasselt*, p. 111-113.
- 5/ F. VAN DER JEUGHT, *De inventaris van het sterfhuis van priester Anthonis Van der Juecht, (Mazenzele ca. 1510 – Mechelen 1548)*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 84, Brussel 2001, p. 1-64.
- 6/ F. DE SMEDT, *Inventaris van Pastoor De Nayer*, in: *Ascania*, o.c., p. 61.
- 7/ K. LEMMENS, *Rekenmunt en courant geld*, in: *Jaarboek van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde*, Tienen 1998, p. 19-52.
- 8/ F. DE SMEDT, *Het manuaal van Peeter Verhasselt*, p. 188, 634. Voor de andere muntbenamingen, zie vermeld hoofdstuk over *munten, maten en gewichten*.
- 9/ Met dank aan de heer Edgard Moors te Mechelen, gewezen ondervoorzitter van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, afdeling N.K.M., die zelf na een lange zoektocht ons zeer bereidwillig de informatie over deze munt bezorgde.
- 10/ P.O. VAN DER CHIJS, *De munten der voormalige heeren en steden van Gelderland van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend*, uitgave door Teyler's Tweede Genootschap, Haarlem 1853, p. 42-43.
- 11/ Ibidem, Pl. I nr. 5.
- 12/ F. DE SMEDT, *Het manuaal van Peeter Verhasselt*, p. 80.

Deze bijdrage verscheen in een andere, minder uitgebreide versie onder de titel: *De Sint-Stevensdaelder vermeld in het manuaal van Peeter Verhasselt, pastoor van Mazenzele van 1538 tot 1557* in: *Ascania*, driemaandelijke tijdschrift van de Heemkring Ascania vzw, jg. 45, nr. 2, Asse 2002, p. 39-42.